

Horvát véráldozat

Eredményes feltáráshoz vezető út

Magyar, szerb és horvát sérelmek összevetése

Az 1944 szeptemberében¹ elkezdett kommunista vérengzés magyar áldozatainak felkutatásával hivatalosan 1990 áprilisában kezdtünk foglalkozni. Mintegy két évtized elteltével a munkába hivatalosan is bekapcsolódott Magyarország és a Magyar Tudományos Akadémia azáltal, hogy az akkori államfők – Sólyom László és Boris Tadić – bejelentették²: Kezdeményezik közös akadémiai bizottság felállítását. Addig jórészt délvidéki kutatók buzgóságának köszönhetően jelentek meg a témával foglalkozó könyvek, elsősorban helyi monográfiák, de általános érvényű kutatások és felmérések is. Meglehetősen szkepticizmussal könyvelhetjük el, hogy az MTA bekapcsolódásának eddig vajmi kevés az eredménye, éppen ezért lehet fontos utána járni, mit tettek eddig más régiókban más, olyan népek, amelyek szintén szenvedő alanyai voltak a titói kommunista rezsim létrehozása folyamatában elkövetett tömegirtásoknak. Köztudott, hogy e népek közé lehet sorolni az egykori titói Jugoszlávia minden népét, a szerbséget is, amelyet mi magyarok a leginkább felelősnek tekintünk azokért a sérelmekért, amelyek minket értek, tehát megéri azzal is megismerkednünk, ami a szerb nemzetet érte, de talán többre megyünk, ha a horvát, a szlovén, a bosnyák, az albán veszteségekről, s az őket ért sérelmek feltárájáról szerzünk közelebbi ismereteket.

Nekünk magyaroknak talán a szerb sérelmek között a legnehezebb eligazodnunk. Jugoszláviában ugyanis a második világháború folyamán ugyanolyan megbékíthetetlen két fő ellentábor alakult ki a nemzeten belül, mint amilyen úgy általában megkülönböztette a hadban álló feleket. Egyik volt a királypártiaké, (csetnikék) a másik a kommunistáké (partizánok). Az előbbieket kétségtelenül többen voltak, hiszen az egész szerb egyház hívősege oda tartozott, a másik meg sokkal nagyobb nemzetközi támogatást élvezett, a háború végére szinte kizárólag őket támogatta Kelet és Nyugat egyaránt. (A megosztást persze árnyalhatnánk az által, hogy melyik tábor hogyan viszonyult Hitlerhez, csak hogy ugyanilyen árnyalást egy-egy világhatalom magatartásánál is végezhetünk. Arra gondolunk, hova sorolhatjuk a Szovjetuniót, amely azzal kezdte háborús cselekményeit, hogy Németországgal megosztozott Lengyelországon? Lásd: Molotov-Ribbentrop paktum. Másik példának említhető Chamberlain angol miniszterelnök magatartása, aki egy évvel e paktum megszületése előtt a müncheni egyezmény aláírásával Hitlernek szinte minden követelését elfogadta, természetesen más államok kárára.) A Jugoszláviában kialakult két tábor mindent megtett, hogy a másikat írmagostól kiirtsa. Bizonyosnak tekinthető, hogy az egymás teljes megsemmisítésére tett, a legkegyetlenebb módszerek alkalmazásával kiegészített erőfeszítések hatalmasodtak el a háború utolsó szakaszában azoknak a magyarirtásoknak során, amelyekről mi beszélünk, amióta beszélhetünk róluk. A szerbséggel kapcsolatos viszonyunkat erősen befolyásolta az a magyar veszteség, amely az első világháború utáni békeszerződéssel járó országcsönkítésből ered. A Délvidéken ezt egyértelműen a győztes szerb királyság telhetetlen mohóságának következményeként éltük át, s a bajunk azzal tetéződött, hogy, kisebbségbe jutván iszonyatos elnyomás, jogfosztás lett az osztályrészünk. A második világháború utáni szerb–magyar viszonyt természetesen kárunkra befolyásolta még két fontos körülmény. Egyik, hogy a Délvidékre bevonuló

1 A vérengzés kezdetét általában 1944. október elsejére tesszük, vagyis arra a napra, amikor a Vörös Hadsereg egységei elérték a román-jugoszláv határt a bánsági Fehértemplom térségében. A Sajti Enikő azonban közöl egy adatot az onnan igen távolra eső Csáktornyáról (Čakovec, Horvátország, Muraköz). Leírja, hogy bizonyos Lajkó Rózsi augusztus 7-én levelet írt a bácskai Doroszlón élő testvérének, hogy július 23-án éjjel az édesapjukat tíz más helybeli férfival a partizánok lelőtték. (A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség, Napvilág Kiadó Budapest, 2004. 328. o.)

2 A bejelentés Budapesten hangzott el 2009 október 12-én.

honvéd hadsereget felszabadítóként fogadtuk, a másik pedig az 1942 januárjában a Sajkás-vidéken és Újvidéken rendezett elsősorban szerb és zsidó ellenes vérengzés.

A második világháborút követő horvát sérelmekről alig-alig szereztünk tudomást, hiszen a titói rendszert, a kialakítása folyamatában részt vevő személyeket nem nagyon tudtuk megkülönböztetni annak alapján, hogy a délszláv nemzetek közül melyikhez tartoznak. Arról ugyan az iskolában is tanulhattunk, hogy a Független Horvát Államnak volt egy hadserege, amely a háború utolsó szakaszában igyekezett átmenekülni Ausztria területére, közülünk azonban vajmi kevesen szerezték tudomást arról, hogy mi lett e hadsereg sorsa. Még kevesebben arról, hogy az Ante Pavelić-féle Horvátország polgárai közül milyen sokan, és milyen kegyetlenül meglakoltak a második Jugoszláviában. Sejtteni ugyan lehetett, hogy valami nagy baj történt velük, hiszen sokan jártunk a horvát tengerpartra, a szigetekre és láthattuk a sok-sok elhagyatott házat. Érdeklődésünkre a helybeliek nem szolgáltattak kimerítő választ, de annyit csak közöltek velünk, hogy a tulajdonosok zöme Észak- és Dél-Amerikában élnek, meg Ausztráliában. Sejtthettük, oka van annak, hogy még az ingatlanjaik eladása érdekében sem jönnek haza.

Bőségesen elfoglalta, mostanáig is leköti figyelmünket a minket ért sérelmek kutatása. Föltételezzük csupán, hogy a horvátok is csak Jugoszlávia szétesése kezdetén kezdtek foglalkozni az őket ért atrocitásokkal. Ezért volt meglepő tudomást szerezeni például arról, hogy 2012 áprilisában Zágrábban többnapos tudományos tanácskozás zajlott le a horvát katolikus egyház veszteségeiről, elsősorban a papi áldozatokról. Az onnan kapott tanulmányok és összegezések hatalmas tömeg – szerzetes és apáca, valamint világi pap – kiirtásáról tanúskodnak. Itteni tömegtájékoztatási eszközeinkben, de a magyarországiakban sem volt szerencsénk olvasni e csakugyan jelentős kutatásokról. Úgyszintén legfeljebb szórványosan értesülünk arról, hol tart a horvát veszteségek kutatása.

Zágrábi kapcsolatok révén jutottam hozzá a *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946 – Dokumenti* (Partizán és kommunista megtorlások és bűncselekmények Horvátországban)³ című sorozat negyedik kötetéhez, melynek alcíme *Dalmacija*.

Példaértékű kutatási eredmények

A könyv kiadója a Hrvatski institut za povijest (Horvát Történettudományi Intézet). Munkatársak: Blanka Matković okleveles történész, Tomislav Đonlić, dr. sc. Josip Kolanović, dr. sc. Zlatko Begonja, Stipo Pilić és mgr. sc. Eugen Roca. Tartalmaz 318 korabeli dokumentumot, közülük 26-ot hasonmás mellékletben is. Keletkezési idejük 1944 januárja és 1948 áprilisa/májusa közé esik, vagyis a könyv címében jelzett, 1946-ig terjedő periódus utáni időből is idéznek, ám ezek is az 1946-tal záródó időszak eseményeire vonatkoznak. Mégpedig számunkra is nagyon fontosakra. Éppen ezekből tudunk arra a mindannyiunk számára fontos körülményre következtetni, hogy a titói államban mikor végeztek valamiféle összeírást, becslést a megtorlásnak alávetett személyek számának összegzése céljából.

Kiegészíti a kötetet három, afféle bevezetőként szolgáló dokumentum. Az első elmaradhatatlan a hasonló kiadványok elején, ez ugyanis a kötethez írt előszó, értékes tanulmány. Sajnos, nem lehet tudni, ki vagy kik írták. Alább majd ismertetjük a tartalmát, hogy bemutassuk a szerzőknek a sajátunkkal szinte azonos véleményét a kommunista állam kezdeti, véres időszakáról. A másik kettő pedig, amelyekről e helyen nyomban el kell mondani a lényegét, az a leendő új horvát állam alapjait megvetni hivatott testület⁴, a ZAVNOH által megfogalmazott két okmány. Ezeket azért jó ismerni, mert világosan kitetszik belőlük, mik voltak a háború alatt megfogalmazott

3 A tanulmányban közölt minden magyar szövegfordítás a szerzőé.

4 Az egész titói Jugoszlávia alapjait az AVNOJ betűszóval kifejezett testület ülésein rakták le. (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Magyarul: Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács.) Ennek mintájára alakultak a leendő köztársaságok hasonló szervei, a ZAVNOH volt a horvátországi: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobodenja Hrvatske.

fenséges, humánus, demokratikus elvek, amelyeket megfogalmazóik hivatalosan soha sem mondtak föl, csak soha sem is tartották hozzájuk magukat. Kezdjük az ismertetőt e kettővel, hogy a további dokumentumok tartalmával összevetve magunk is láthassuk az ellentmondásokat, az elfogadott elvekkel szöges ellentétben álló gyakorlatot.

Az első okmány keltezése 1943. május 26-a, tehát ez is kívül esik a vizsgált időszakon.

Elnevezése: IZJAVA O CILJEVIMA I NAČELIMA NARODNO-OSLOBODILAČKE BORBE. (Nyilatkozat a népfelszabadító harc céljairól és alapelveiről). Összesen hat pontjából kettőt idézünk.

„4. A Népfelszabadító Mozgalom nem vezet be semmiféle radikális változást a társadalmi (szociális) életben (...). A leglényegesebb változásokról mind a társadalmi életben, mind pedig az államszervezésben azok a képviselők fognak dönteni, akiket a háború után maga a nép fog megválasztani.

5. A Népfelszabadító Mozgalom küzd a szociális és demokratikus jogokért, tehát távol áll tőle minden erőszak és törvénytelenység. Elismeri a magántulajdon sérthetlenségét, valamint a gyáriparban és az egyéb gazdasági tevékenységben a legszélesebb kezdeményezés megnyilvánulásainak lehetőségét. Tiszteletben tartja a lelkiismereti és a vallásszabadságot.”

A nyilatkozatnak két aláírója van, egyik a ZAVNOH Kezdeményező Bizottsága a másik pedig a Horvát Népfelszabadító Hadsereg és a Partizán Osztagok Főparancsnoksága.

A másik okmány majdnem pontosan egy évvel később, 1944. május 9-én született.

Elnevezése: DEKLARACIJA O OSNOVNIM PRAVIMA NARODA I GRAĐANA DEMOKRATSKE HRVATSKE. (Nyilatkozat a Demokratikus Horvátország népeinek és polgárainak alapjogairól) Ebből is csupán néhány jellegzetes szakaszt idézünk.

„2. Svi građani Federalne Države Hrvatske jednaki su i ravnopravni bez obzira na narodnost, rasu i vjeroispovijest.“ (A Horvát Föderális Állam minden polgára egyenrangú és egyenjogú tekintet nélkül nemzetiségére, fajára és vallására.)

„4. Svakom građaninu zajamčena je sigurnost ličnosti i imovine. Zajamčeno je pravo vlasništva i privatna inicijativa u gospodarskom životu.“ (Minden polgár számára szavatolt a személyi és a vagyoni biztonság. Szavatolt a tulajdonjog és a magánkezdeményezés a gazdasági életben.)

„10. (...)

Niko ne može biti suđen bez prethodnog sudskog postupka.“(Senkit sem lehet elítélni előzetesen lefolytatott bírósági eljárás nélkül)

Ki mert volna ilyen elvek alapján azokra a véres terrorral kierőszakolt társadalmi változásokra, törvénytelen és tömeges kivégzésekre, utólag gyártott bírósági ítéletekre, vagyonelkobzásokra, államosításokra, egész népek jogfosztására.... következtetni, amelyek alig néhány hónap elteltével Horvátországban bekövetkeztek?!

Horvátországban is.

Általános vélemény a Horvátországban csapott vérengzésekről

Arra való tekintettel, hogy a partizánok és a kommunisták megtorlásairól és bűncselekményeiről eddig kiadott munkák legnagyobb része az érintettek, elsősorban a legyőzöttek nyilatkozatai alapján keletkeztek, a szerzők szükségesnek tartották a forrásértékű dokumentumok felkutatását és bemutatását. – Fejtik ki véleményüket az előszóban a szerzők. Felsorolják, milyen levéltárakból szereztek forrásokat, amelyek közül számunkra is fontos, talán a mai Szerbia területén ma megtalálhatóak közül a legfontosabb a belgrádi a Vojni arhiv Vojnoistorijskog instituta. (Hadtörténeti Intézet Katonai Levéltára) A bemutatott 318 dokumentummal sikerült nekik megalkotni azt az általános, kegyetlen mérszárlásokkal, rablásokkal, emberek sokaságának megnyomorításával, üldözésével tarkított képet, amely a nemzeti szabadságharc mögé beágyazott, a kommunisták által kierőszakolt forradalomra jellemző volt.

Az előszóban fontos megállapítások olvashatók, amelyeket a bemutatott dokumentumokkal

bizonyítanak a szerzők. Megállapítják többek között, hogy – tekintettel a felszabadító harc és a forradalom szándékos egybemosására – a hatalomra törő kommunisták minden nemkívánatos politikai ellenfelet azzal az érveléssel üldöztek, hogy áruló, az ellenség szolgálatában állt. Tehát bele illik a bűncselekményeik elkövetőinek abba a kategóriájába, amelyekbe Tito és hívei sablonszerűen emlegettek. Egyik ilyen csoport a nemzetközileg is elfogadott kategória: háborús bűnös. A másik csoportot a kommunisták kreálták – bár lehetséges, hogy a francia forradalomban is használták – ez a tetszés szerint alkalmazható: népellenség. Ebbe bárkit be lehetett sorolni. Később pedig, a kommunista hatalom megszilárdításától kezdve az ilyeneket inkább osztályellenségnek, ellenforradalmárnak minősítették. A háborús bűnöst és a népellenséget pedig felelősségre kell vonni. Erre a célra hozták létre a hadsereg különleges egységét, az OZNA-t (Odeljenje za zaštitu naroda – Népvédelmi Osztály), amely Tito személyes felügyelete alatt jött létre és végezte a rábízottakat, és amelyet különleges felhatalmazásokkal láttak el. Miben állt ez a felhatalmazás? Abban, hogy a forradalmat serkentő Jugoszláv Kommunista Párt – amely a fegyveres harcot is megideologizálta – a saját, forradalmi céljaira vegye igénybe az OZNA-t. Így adódtak formális lehetőségek a gyilkosságok és egyéb bűncselekmények elkövetésére a párt irányításával és a hadsereg igénybevételével. A bevezetőben ezt is olvashatjuk: „A NKOJ (Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije – Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága, JNFH), valamint a NOV (Narodnooslobodilačka vojska – Népfelszabadító Hadsereg) és a PO (Partizanski odredi – Partizán osztagok) főparancsnokának, Josip Broz Titónak/vezérkarának 1944. december 6-i keltezésű, sokat idézett napiparancsának ellenére, miszerint »minden hadifogollyal a nemzetközi jognak megfelelően kell eljárni«, valamint az 1945. május 14. napiparancs ellenére, miszerint »a legszigorúbb intézkedéseket kell foganatosítani, hogy minden áron megakadályozzák, hogy az egységek, egyének és némely szervek gyilkolják a hadifoglyokat és a letartóztatottakat«, számtalan esemény bizonyítja, hogy a háború végén és közvetlenül utána a hadifoglyok legyilkolása egészen általános volt és általában nem büntettek miatta.”

Meg kell itt jegyezni valami fontosat. Azt ugyanis, hogy korabeli szemtanúk közül sokan beszéltek nálunk arról, hogy kisebb-nagyobb magyar honvéd egységek kerültek fogságba az egész Délvidéken, amelyeknek katonáit azon nyomban likvidálták, amint átadták fegyvereiket. Nincs tudomásunk arról, hogy eddig bárki is foglalkozott volna ennek kutatásával.

Hogyan történhetett meg az ilyesmi?

A szerzők idézik Milovan Đilast, Tito és a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) akkori egyik legnagyobb ideológusát. A JKP szóvivőjeként 1942 októberében ezt írta a „nemes ellenséggyűlöletről”: „Megsajnálni ezeket a vérengző fenevadakat – vajon ez nem elárulását jelenti mindannak, amiért harcba kelsz?” Még ennél is sokkal radikálisabban lép fel 1943 februárjában, amikor ezt javasolja: „...ne átneveljétek őket, ne pazaroljátok az időt, ne okoskodjatok velük! Tisztában vannak azzal, mit csinálnak, öljétek őket, mint a kutyákat...” Megemlítik példa gyanánt, hogy Ivan Krajačić-Stevo az OZNA vezérőrnagya, 1945 júliusában, az OZNA horvátországi vezetőinek első tanácskozásán arról beszélt, hogy ez a titkosrendőrségi szervezet „a kommunista párt segédszerve”, kijelentvén, hogy „Az OZNA minden tagja egyben a Kommunista Pártnak is tagja. Nekik politikusan kell gondolkodniuk, a szervezetből nem csinálhatnak ügynökök és zsandárok eszközét, hanem csakugyan a párt segédszerveinek kell lennünk...”. Mint a szerzők írják, a hadifoglyok legyilkolása egészen megszokott volt. Majd bizonyítékként idézik többek között, hogy a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg XX. hadosztálya 3. dandárja vezérkarának 1944. július 4-i jelentése megemlíti, hogy az Imotski közelében lévő Aržano falucska elleni támadásban a harcban megöltek 200 ellenséges katonát, 130-at foglyul ejtettek, akiket utólag mind likvidáltak, négy kivételével, róluk megállapították, hogy nem usztasák ezért maradhatnak a JNFH kötelékében.

A tanulmány írói foglalkoznak a kommunista haláltáborokkal is. Megemlítik, hogy a ZAVNOH bírósági ügyekkel foglalkozó részlege már 1944. március 28-án a Horvát Népfelszabadító Hadsereg és a Partizán Osztagok Főparancsnokságához fordult, hogy sürgősen juttassák el hozzá a táborok berendezéséről szóló rendeletét.

A bevezető tanulmányban azt is megemlítik, a közölt dokumentumokkal pedig bizonyítják, hogy a kivégzettek halálos ítéletét általában utólag írták, az ítélezést pedig egyszerűen kitalálták. „Kétségtelen – írják az előszó szerzői –, hogy a tömeges és egyéni likvidálások nem voltak legálisak sem az általános civilizációs, sem pedig a hazai és a nemzetközi törvények szerint. A bírósági ítélet és a felelősség megállapítása nélkül végzett gyilkosságok végrehajtása nem ritkán példátlanul kegyetlen módon lettek végrehajtva, esetenként az áldozatok feletti szadista hajlamok kiélése közepette.” Ennek leplezését mindenképpen elősegítette az a körülmény, hogy, amint a szerzők közlik „Egészen a Katonai bíróságokról szóló törvény 1945. augusztus 24-i meghozataláig minden fontos ügyben ezek [T. i. a katonai bíróságok.] voltak az illetékesek, függetlenül attól, hogy az elkövetők katonai vagy polgári személyek voltak-e.” Ilyen helyzet és gyakorlat ellenére a törvénytelen kivégzések eredményével a Kommunista Párt nem volt megelégedve. Duško Brkić, a Horvát Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, az OZNA-parancsnokok és -tisztek első, 1945 júliusában tartott horvátországi tanácskozásán így érvelt: [A bíróságok nem fogták föl, hogy] „Számunkra adva volt egy rövid időszak, amíg a forradalmi bíróságok léteztek, amilyen a Nemzeti Becsületbíróság és a Katonai Bíróság, hogy a legrövidebb úton megtisztítsuk az országot az ellenséges elemektől akár halálos, akár pedig börtönbüntetésekkel.”

Az is figyelemre méltó, mi a véleményük az előszó íróinak a tömegmészárlások indítékairól. Ezt írják: „A legyőzött ellenség feletti tömeggyilkosságok és a megtorlások végrehajtása közben a parancsnokló partizánokat kevésbé vezérelte valamiféle irracionális bosszú-érzet, mint inkább a politikai ellenfél láb alóli eltevésének racionális szándéka. Az ellenséget, illetve a feltételezett ellenséget lehetetlenné kellett tenni fizikailag, anyagilag és politikailag.” A végrehajtás során azonban elképesztő visszaélések történtek, amelyeket aztán a piszkos mundér védelmében a hatalmi szervek igyekeztek minden módon leplezni. Az előszó írói idéznek a könyvben fellelhető dokumentumok egyikéből, amelyet nem ártana magyarul is terjeszteni annak érdekében, hogy láthassa mindenki, milyen volt a partizán-kommunista igazságszolgáltatásnak mondott törvénytelenések halmaza. Történt ugyanis, hogy a gyilkosságokról jelentést készített bizonyos Drago Desput, a Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Osztatok Főparancsnoksága Bírósági Osztályának tagja magának a Horvát Kommunista párt Központi Bizottságának. Ő tehát ugyanolyan elkötelezett volt a kiépítendő kommunista rendszer iránt, mint azok, akiknek a munkáját értékelnie kellett, tőlük eltérően azonban észrevételezte, hogy a bíróságok botorul végzik munkájukat, mert a meghirdetett nemes elvek alól hosszan kilóg a lóláb. Természetesen nem saját kezdeményezésre vizsgálódott, hanem feljebbvalóinak meghagyása alapján. Volt miről írnia! E helyen csupán az előszó szerzői által is említett néhány megállapításáról esik szó.

„... van rá példa, hogy olyan személyek vagyona, akik [a partizánok megérkezése utáni] első napokban le lettek tartóztatva, szét lett húzva és elherdálva, a bíróságtól pedig most azt kérik, hogy ezek emiatt mindenképpen legyenek elítélve.”

A dokumentumok között számtalan hasonló akad. Agyonvert, minden jogi szabály mellőzésével nyilvánosan kivégzett személyekről, az OZNA vagy a Kommunista párt, esetleg mindkettő utasítására az intézkedő bíróságnak utólag dokumentumot kellett készítenie, amely azt tartalmazta, hogy az illetőt – esetleg egész csoportot – bírósági ítélet alapján végezték ki. Van rá eset, hogy a bírósági dokumentumba még azt is beírta a bíró, hogy az így gyártott halálos ítélet hogyan jött létre, vagyis, hogy utólag, milyen szervnek az utasítására, sőt még azt is bele foglalták, hogy mi célból kellett ezt így tenni: a nyilvánosság miatt. Az említett Drago Desput 1945. január 17-i keltezésű jelentésében olvasható:

„Ilija elvtárs az OZNA knini körzeti bizalmija, a Horvát Kommunista Párt Knin községi szervezőtitkára [A szerzők által készített lábjegyzetben szerepel a teljes neve és beosztása: Ilija Grubić. A két funkció, nevezetesen az OZNA-ban és a Pártban betöltött egybeesése jelzi, hogy a párt irányította a titkosrendőrséget. – M.M. Megj.], kijelentette előttem, ők azt a parancsot kapták, hogy a felszabadításkor tartóztassanak le minél több személyt, egy részüket, akik a megszabott feltételeknek megfelelnek likvidálják, a többit engedjék szabadon. E parancs szellemében

Dubrovnik-Knintől Zadarig terjedően bizonyos számú személyt likvidáltak Ezek egy része hazai illetőségű, más részük a mi állampolgárságú hadifoglyok, akik hadifogolytáborban voltak. A likvidáltak egy része számára a katonai bíróságainktól követeltük, hogy a nyilvánosság számára készítsenek ítéleteket, amit meg is tettek.”

A jelentéstevő felpanaszolja, hogy a bíróságok hivatalnokai és bírái nem értik, hogyan kell a likvidálásokat végrehajtani. A jelentésében mellékletként ad egy – számára elképesztő – baklövésről szóló dokumentumot. Idézzük fordításban teljes egészében:

„1. sz.

Bíróság, 48/44

HIVATALI FELJEGYZÉS

KALEBA ANTE, néhai ŠIME fia (...) Tijesno helységbeli kereskedők ellen nem folyt eljárás ezen Katonai Bíróság előtt, hanem az OZNA Šibenik Körzete előtt, amely elrendelte fent nevezett vétkes lelövését.

Az OZNA Šibenik Körzete felkérésére ezen Bíróság utólagosan állította össze az ítéletet kizárólag abból a célból, hogy nyilvánosan kihirdessék Tijesno helységben.

Šibenik, 1944. XI. 2.

Belemarić elnök s.k.

Baranković titkár s.k.”

Hasonló tartalmú bírósági dokumentumot többet is mellékeltek a szerzők, némelyikben még az is olvasható, hogy az OZNA az ilyen intézkedéseket a felső jugoszláv és horvát szervek felhatalmazására követelhetnek a bíróságoktól. Az utólag gyártott halálos ítéletek esetenként tömeges kivégzésre vonatkoznak.

A dokumentumok között több jelentés található, amelyek arra vonatkoznak, hogy a felsőbb hatóságok rendeletére a helyieknek utólag számot kellett adniuk a likvidáltak számáról, mellékelve a névsorukat is. Némely helységből táblázatos összeállításokat küldtek a följebb való hatóságoknak, főként nem csupán azt, hogy kik az áldozatok, hanem megjelölve a likvidálás körülményeit: csoportosan kivégzettekéről, hadifogoly vagy más táborok áldozatairól van-e szó; hol történt a likvidálás, hol ásták el az áldozatokat; kiknek az esetében készült utólagos bírósági dokumentum; kiket minősített bűnössé bíróság. Ezen dokumentumok szövege arra enged következtetni, hogy három-négy évvel a likvidálások után a titkosrendőrségi (OZNA, UDBA) szervek központi utasításra gyűjtötték az áldozatokra vonatkozó adatokat, a névsorokat. Névsorok ugyan készültek nyomban a likvidálásokat követően is, de úgy látszik, nem mindenütt és senki sem összegezte őket országosan. Tudjuk, hogy a Vajdaság területén is készült utólag ilyen felmérés. Erről néhai Dr. Mészáros Sándor történészünk írt többször, közölvén, hogy Jovan Beljanski, partizán nevén Lala⁵ és Svetozar Kostić, partizán nevén Čapo⁶ titkosrendőrségi tartományi vezető egy alkalommal, egy nőnap-i iszogatáson elmondta neki, hogy személyesen Tito és teljhatalmú belügyi főnöke, Alesandar Ranković megbízásából ő is készített ilyen felmérést, Mészáros azonban nem említette, mikor végeztették ezt, csupán annyit, hogy a titkosrendőrségi vezető a magyar áldozatok számát mintegy húszezerre tette.

Végigolvasva a vaskos kötetet, s átgondolva, hogy három hasonló már előbb megjelent, nehéz szabadulni a gondolattól, hogy a döcögve, vagy még úgy sem haladó délvidéki feltárás eredményeként valami hasonlót lenne jó látni.

Újvidék, 2012. július 24-én.

Matuska Márton

5 Bácskai születésű szerémségi partizán, a katonai közigazgatás bevezetésekor a bánági részek parancsnoka.

6 In: Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva, I. Bácska. HSA, Budapest, 1995., 200. o.